

Legal Dimensions and Interests of the Islamic Republic of Iran in Antarctica

Seyyed Mohammad
Tabatabai

Professor, Department of International Relations, Allameh
Tabataba'i University, Tehran, Iran

Sayyede Zahra
Makhlouf *

PhD Student in International Relations, Allameh
Tabataba'i University, Tehran, Iran

Abstract

Antarctica is one of the most important regions on Earth. This importance is due to its special geographical location and the resources available in it. Many countries in the world take advantage of this special location and the many opportunities of this region for their own country's interests. So far, various countries such as Argentina, Australia and New Zealand have claimed sovereignty in this region, and some others, such as the United States and China, have been building permanent bases in this region for many years for various purposes, which, in addition to demonstrating their country's capabilities, also use its other blessings. Since the Antarctic Treaty has many ambiguities and the United Nations does not have a clear position on this continent, this region is still a matter of dispute between countries. With Iran's announcement of its presence in this region, Western countries, especially the United States, oppose this presence. However, it must be said that Iran, like other countries, can use this continent and, in addition to expanding its influence in the international and trans-regional arena, gain various benefits in the fields of science and research. Therefore, the purpose of this article is to examine the legal status and interests of Iran in this continent. Therefore, it should be said that Iran has the right to peaceful research, economic and military use in terms of international law, and this presence is effective for Iran's national interests. This article is written using library documents and resources and news sites and based on a descriptive-analytical method.

Keywords: Antarctica, Iranian Interests, Legal Dimensions.

*Corresponding Author: z.nastaran57@gmail.com

How to Cite: Tabatabai, S.M ., Makhlouf, S. Z. (2024). Legal Dimensions and Interests of the Islamic Republic of Iran in Antarctica. *Marine and Port Servicesch*, 1(4), 35-60.

ابعاد حقوقی و منافع جمهوری اسلامی ایران در قطب جنوب

سید محمد طباطبایی استاد گروه روابط بین‌الملل، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

سیده زهره مخملباف * دانشجوی دکتری روابط بین‌الملل، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران

چکیده

قطب جنوب یکی از مهم‌ترین مناطق کره زمین به شمار می‌آید. این اهمیت به دلیل موقعیت خاص جغرافیایی و منابع موجود در آن است. بسیاری از کشورهای جهان از این موقعیت خاص و فرصت‌های زیاد این منطقه برای منافع کشور خود بهره می‌برند. تاکنون کشورهای مختلفی مانند آرژانتین، استرالیا و نیوزلند در این منطقه ادعای حاکمیت داشته‌اند و برخی دیگر نیز همچون آمریکا و چین سال‌هاست که در این منطقه پایگاه‌های دائمی برای اهداف مختلفی احداث کرده‌اند که در کنار نشان دادن توانایی‌های کشور خود، از سایر موهبت‌های آن نیز استفاده می‌کنند. از آنجاکه معاهده قطب جنوب دارای ابهامات زیادی است و سازمان ملل متحد هم مواضع روشنی در قبال این قاره ندارد، این منطقه کماکان مورد اختلاف کشورها است. با اعلام ایران برای حضور در این منطقه کشورهای غربی به‌ویژه آمریکا با این حضور مخالفت می‌کنند؛ اما باید گفت که ایران همچون سایر کشورها می‌تواند از این قاره استفاده کند و علاوه بر گسترش نفوذ خود در عرصه بین‌المللی و فرامنطقه‌ای منافع مختلفی را در زمینه‌های علمی و تحقیقاتی کسب نماید. لذا هدف این نگارش این است که وضعیت حقوقی و هم‌چنین منافع ایران در این قاره را بررسی کند. از این رو باید گفت که ایران از لحاظ حقوق بین‌الملل، دارای حق استفاده تحقیقاتی، اقتصادی و نظامی صلح‌آمیز بوده و این حضور برای منافع ملی ایران مؤثر می‌باشد. این مقاله با استفاده از اسناد و منابع کتابخانه‌ای و سایت‌های خبری و بر اساس روش توصیفی-تحلیلی نگاشته شده است.

کلیدواژه‌ها: قطب جنوب، منافع ایران، ابعاد حقوقی.

مقدمه

قطب جنوب یکی از مناطق پراهمیت کره زمین به شمار می‌آید که به‌خاطر وضعیت جغرافیایی و طبیعی به‌عنوان ناحیه‌ای دورافتاده چندان مورد توجه نبوده است؛ اما با تحولات بین‌المللی به‌خصوص در قرن بیست و یکم، دیگر نمی‌توان ناحیه‌ای را بر روی کره زمین یافت که کشورهای جهان نسبت به آن بی‌تفاوت باشند. منطقه قطب جنوب هم یکی از همین مناطق است که دولت‌های پیشرفته و حتی در حال توسعه نیز به آن توجه پیدا کرده‌اند. باید گفت که از گذشته همیشه ادعاهای حاکمیتی بر روی مناطقی از جهان بوده است که قطب جنوب هم از همین مناطق به شمار می‌آید و کشورهای مختلفی نسبت به آن ادعای حاکمیت داشته‌اند. این قاره ویژگی‌های خاص و منحصر به فردی دارد و برای اهداف گوناگونی می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد مانند منابع طبیعی و استراتژیک اقتصادی، دسترسی به فضا و شبکه‌های ارتباطی دریایی جهانی، کمک به نظارت و ارتقای محیط‌زیست و پیشرفت مطالعات علمی (Ana leal, 2023). در این میان بسیاری از محققین معتقدند که هدف اکتشافات مناطق جدید در این قاره بیش از آن که علمی باشد موضوعی رقابتی است و بسیاری از کشورها تلاش می‌کنند تا مسابقه قطب جنوب را برنده شوند، زیرا اولین محققین که موانع و شرایط دشواران را پشت سر می‌گذارند در این مسابقه برنده می‌شوند. در سال ۱۹۱۱ چند پژوهشگر از نیروژ و بریتانیای کبیر در قالب دو تیم، جستجوهای را برای اولین بار به این منطقه شروع کردند؛ اما در نیمه دوم قرن ۲۰ و به دنبال جنگ سرد که رقابت علمی بین دو ابرقدرت جدی بود، کشورهای زیادی نیز به فکر قطب جنوب افتادند تا بتوانند از این سرزمین برای منافع خود استفاده کنند. بعد از شفاف شدن اهمیت این منطقه از کره زمین، در سال ۱۹۵۹ معاهده قطب جنوب میان ۱۲ کشور امضا شد. این معاهده ادعای حاکمیت بر این قاره را نمی‌پذیرد اما از ادعاهای سرزمینی چندین کشور قبل از ۱۹۵۹ حمایت می‌کند. بر اساس این معاهده این ادعاها نمی‌تواند تغییر کند و ادعای جدیدی هم مطرح نخواهد شد ولی کشورهای عضو معاهده دسترسی آزاد به همه مناطق این قاره را دارند (education.nationalgeographic.org).

در این میان، ایران نیز قصد دارد به جمع کشورهای حاضر در قطب جنوب بپیوندد تا بتواند از مواهب و موقعیت‌های آن بهره‌مند شود. مزایای حضور در این قاره موضوعی است که در سال‌های آینده بیشتر مشخص خواهد شد لذا برنامه‌ریزی و مقدمه‌سازی برای حضور بیشتر ایران، امری است که برخی از محققین به اهمیت آن اشاره می‌کنند. کشورهای حاضر در قطب جنوب نیز با توجه به همین اهمیت، بخشی از منافع ملی خود را در این قاره دنبال می‌کنند. با توجه به این که در سال‌های اخیر حضور نیروی دریایی ایران در آب‌های بین‌المللی و سایر اقیانوس‌ها رشد قابل ملاحظه‌ای داشته و فناوری‌های جدیدی را در این راستا کسب کرده، لذا شرایط برای حضور ایران در قطب جنوب هموارتر گردیده است. از این رو نیاز به بررسی ابعاد مختلف این تصمیم، امری مهم به حساب می‌آید.

چارچوب نظری

آنچه در این مقاله به‌عنوان چارچوب نظری مورد استفاده قرار گرفته است، بحث رژیم‌های بین‌المللی می‌باشد. رژیم‌های بین‌المللی دارای تعاریف مختلفی هستند اما بهترین تعریف که بیشتر از سایر تعاریف مورد پذیرش محافل آکادمیک است، بر اساس دیدگاه کراسنر می‌باشد. او رژیم‌های بین‌المللی را این‌طور تعریف می‌کند: مجموعه‌ای از اصول، قواعد صریح یا تلویحی، هنجارها و رویه‌های تصمیم‌گیری است که از طریق آن‌ها توقعات بازیگران حول موضوعات خاص باهم تلاقی می‌نماید و خواسته‌های آن‌ها را برآورده می‌کند. از دید او بازیگران عمده دولت‌ها هستند اما سازمان‌ها، شرکت‌ها و افراد نیز می‌توانند ایفای نقش کنند. در این تعریف کراسنر، اصول در ارتباط با اهداف بازیگران هستند و هنجارها در رابطه با رفتار این بازیگران نقش دارند. قواعد نیز تنظیم‌کننده رابطه بین اهداف و رفتار یعنی اصول و هنجارها می‌باشند. رویه‌های تصمیم‌گیری هم فرایندهایی هستند که به سبب آن‌ها بازیگران تصمیمات خود را اتخاذ می‌نمایند (عسکرخانی، ۱۳۸۱: ۱۸۱).

در بحث ایجاد و شکل‌گیری رژیم‌ها توسط دولت‌ها، علل مختلفی بیان می‌شود. مواردی هم چون منافع ملی کشورها، عرف و عادت، قدرت و ساختار آن، دانش و

شناخت مشترک و همچنین اجماع ارزشی و ایدئولوژیک نقش دارند. برای مثال از آنجایی که برخی از منافع کشورها خارج از رژیم‌ها به دست نمی‌آید و یا با هزینه‌های زیادی همراه است، تصمیم به تأسیس رژیم می‌گیرند و یا این که گاهی کشورها به دنبال دانش قابل اعتماد هستند و با ایجاد یک اجماع معرفتی در قالب رژیم می‌توانند به این هدف نائل آیند. گاهی اوقات به خاطر نقش یک قدرت در موضوعی خاص، رژیم‌ها حول آن موضوع شکل می‌گیرند؛ اما به طور کلی در هر کدام از علل مربوط به تشکیل رژیم، این نکته حائز اهمیت است که همه آن‌ها برای قاعده‌مند و الگومند کردن رفتار بازیگران در یک حوزه موضوعی خاص می‌باشند (دهقانی فیروزآبادی، ۱۳۹۴: ۱۷۸). در این مسیر نیز، فرایند شکل‌گیری رژیم از سه‌راه متفاوت عبور می‌کند که در واقع به سه دسته رژیم‌های خودجوش، مذاکره‌ای و تحمیلی تقسیم می‌شوند (Levy. et al, 1996: 281).

در این پژوهش نیز بحث رژیم‌ها به‌عنوان چارچوب نظری مورد توجه است، زیرا ایران می‌تواند از این طریق و حرکت در بستر رژیم‌های مربوط به قطب جنوب به منافع ملی خود کمک کند و از دانش مشترک نیز بهره‌مند گردد و عملکرد خود را در چارچوبی قاعده‌مند انجام دهد. برای مثال عضویت ایران در کمیته علمی تحقیقات جنوبگان^۱، زمینه مشارکت ایران در تحقیقات قطب جنوب و پیگیری طرح احداث پایگاه دائمی تحقیقاتی در آن را فراهم آورد که می‌تواند قدم مناسبی برای ورود به سایر رژیم‌های این منطقه باشد.

پیشینه پژوهش

از آنجایی که حضور ایران در قاره قطب جنوب از آن دسته موضوعاتی است که نسبتاً جدید می‌باشد، لذا آثار نگارش شده در این حوزه و پژوهش‌های انجام‌شده در خصوص قطب جنوب و اهمیت آن برای ایران در ابعاد مختلف بسیار محدود می‌باشد. با این حال پژوهش‌گران حوزه مطالعات اقیانوس‌شناسی و همچنین نظامی در حوزه آب‌های آزاد به بررسی این موضوع پرداخته‌اند. اولین مورد به مقاله مدنی و خالقی (۱۳۹۴) با عنوان «بررسی پتانسیل جنوبگان و امکان بهره‌برداری اقتصادی ایران» مربوط است. نویسندگان در

---

1. Scientific Committee on Antarctic Research (SCAR)

این اثر صرفاً به ارزش‌های اقتصادی این قاره برای ایران پرداخته‌اند. پژوهشی دیگر که از زاویه نظامی به قطب جنوب نگاه شده است مربوط به رحیمی و مقرب (۱۴۰۱) می‌باشد. عنوان مقاله «تبیین الزامات اولیه اعزام ناوگروه نیروی دریایی راهبردی ارتش جمهوری اسلامی ایران به قاره قطب جنوب؛ با تأکید بر آموزش» است که نویسندگان در آن تلاش کردند ضمن بررسی اقدامات سایر کشورها در این قاره، به نیازهای نیروی نظامی ایران برای برآوردن این هدف بپردازند.

اما آنچه در این مقاله انجام شده، بررسی وضعیت حقوقی ایران، امکان حضور و استفاده از این قاره در ابعاد مختلف مانند نظامی، علمی، اقتصادی و... می‌باشد و اهمیت این سرزمین در افزایش میزان قدرت و نفوذ بین‌المللی، رشد اقتصادی و افزایش دانش علمی ایران نیز مدنظر قرار گرفته است. به علاوه این که این اثر نشان می‌دهد که ایران همچون بسیاری از دیگر کشورها چه سهمی در حاکمیت این قاره دارد و ابعاد حقوقی آن چیست؛ زیرا تاکنون اثری که به سهم جغرافیایی ایران در قطب جنوب بپردازد و ابعاد حقوقی این حضور و منافع مختلف ایران را بررسی کند نگارش نشده است.

الف) قطب جنوب

کلمه قاره قطب جنوب^۱ از دو واژه یونانی anti و arktos مشتق شده است. اطراف این سرزمین آفریقای جنوبی، آمریکای جنوبی و استرالیا قرار دارد و دور آن را اقیانوس‌های آرام، هند و اطلس فرا گرفته است (Ana leal, 2023). قاره قطب جنوب بیشترین بخش از منطقه قطب جنوب^۲ را تشکیل می‌دهد. این قاره پنجمین قاره بزرگ محسوب شده و هیچ کشوری در آن وجود ندارد. این منطقه متشکل از صفحات یخی عظیمی که بزرگ‌ترین تکه یخی روی زمین به شمار می‌آید و دارای کوه‌های زیادی است که شامل کوه‌های ترانس انتارکتیک می‌شود که این قاره را به دو منطقه شرقی و غربی تقسیم می‌کند. این قاره هوای بشدت سرد و خشکی دارد به طوری که دمای آن در سواحل در فصل زمستان حدود منفی ۱۰ تا ۳۰ درجه سانتی‌گراد است و در طول تابستان نیز بین ۰ تا ۹ درجه

1. Antarctica

2. Antarctic region

سانتی گراد می‌باشد؛ اما در کوهستان‌های آن دمای هوا بسیار سردتر شده و در زمستان به منفی ۶۰ درجه و در تابستان منفی ۲۰ درجه است؛ اما سردترین دمای آن در سال ۲۰۱۰ منفی ۹۳ درجه سانتی گراد بوده است. به خاطر همین شرایط، این قاره نقش مهمی در تعدیل دمای کره زمین و آب‌وهوای جهانی دارد. صفحه یخی این قاره بخش زیادی از تشعشعات خورشیدی را منعکس می‌کند. گونه‌های گیاهی نیز در این منطقه بسیار کم است و مربوط به نواحی شمالی و ساحلی آن می‌باشد. از لحاظ گونه‌های جانوری هم باید به ماهی و پستانداران دریایی اشاره کرد (Breitannica).

این ناحیه علی‌رغم وضعیت آب و هوایی بسیار سرد، دارای ویژگی‌های خاصی است که برای اهداف مختلف قابل استفاده است. موقعیت جغرافیایی قطب جنوب به ارتباطات هوایی اجازه می‌دهد تا از طریق مسیرهای فراقطبی بین‌قاره‌ای هدایت شوند. گرچه معاهده قطب جنوب همه فعالیت‌های نظامی را ممنوع کرده اما در صورت یک وضعیت جنگی، این منطقه می‌تواند حملات هوایی را هدایت کرده و ارتباطات را کنترل و مختل کند و همچنین پایگاهی استراتژیک برای عملیات نبرد هوایی باشد. به علاوه مرکز این قاره یک ارتباط فوری بین زمین و فضای خارجی دارد که به حوزه علمی و سیاسی کشورهایی همچون آمریکا، روسیه و چین مربوط می‌شود که مسابقه‌ای را برای تسلط بر فضا آغاز کرده‌اند و لذا نظامی سازی آن و فعالیت‌های بعدی به دفاع از منافع آن‌ها مربوط می‌شود (Ana leal, 2023). در ادامه به وضعیت حقوقی این سرزمین و حضور سایر کشورها در آن اشاره می‌شود تا بتوان بهتر موقعیت ایران در این منطقه را دریافت.

ب) مواد معاهده قطب جنوب ۱۹۵۹

معاهده قطب جنوب دارای سیستمی است که چندین معاهده دیگر را در کنار خود دارد که شامل پروتکل‌های حفاظت از محیط‌زیست، کنوانسیون حفظ منابع طبیعی دریایی، کنوانسیون حفاظت از فک‌ها و قوانین دبیرخانه قطب جنوب است (Secretariat of the Antarctic treaty 2). اعضای اصلی امضاکننده معاهده ۱۲ کشور هستند و حق مشارکت در جلسات مشورتی را دارند. ۲۷ عضو این معاهده اعضای غیرمشورتی هستند که حق

شرکت در تصمیم‌گیری‌ها را ندارند (Secretariat of the Antarctic treaty). در واقع، این معاهده در سال ۱۹۵۹ در واشنگتن توسط دوازده کشور که دانشمندان آن در این ناحیه فعال بودند امضا شد و در سال ۱۹۶۱ به اجرا درآمد و اعضای آن نیز تاکنون افزایش یافته است. این معاهده مفاد مختلفی دارد که لازم است به برخی از آن‌ها اشاره شود:

ماده ۱:

- قطب جنوب فقط برای اهداف صلح‌آمیز مورد استفاده قرار گیرد. هرگونه اقدام نظامی مانند ایجاد پایگاه و استحکامات نظامی و انجام مانورها و همچنین آزمایش هر نوع سلاحی ممنوع می‌باشد. معاهده فعلی از به کارگیری پرسنل یا تجهیزات نظامی برای تحقیقات یا هر هدف صلح‌آمیز دیگر جلوگیری نمی‌کند.

ماده ۲:

- آزادی تحقیقات علمی در قطب جنوب و همکاری برای این هدف موضوع شرایط معاهده فعلی می‌باشد.

ماده ۳:

- به منظور ارتقای همکاری بین‌المللی در تحقیقات علمی این قاره، طرف‌های قرارداد توافق می‌کنند که تا حد امکان و عملیاتی شدن این کار را انجام دهند.
- اطلاعات مربوط به طرح‌های برنامه‌های علمی در قطب جنوب برای ارتقای امور اقتصادی و بهره‌وری عملیات‌ها مبادله می‌شود.

- مشاهدات و نتایج علمی قابل مبادله بوده و به صورت آزاد در دسترس می‌باشد.

ماده ۴:

- هیچ چیز در این معاهده به این صورت تفسیر نخواهد شد:
- کناره‌گیری هر یک از طرف‌های قرارداد از حقوق و ادعاهای قبلی خود نسبت به حاکمیت در قطب جنوب

- کناره‌گیری یا عقب‌نشینی هر یک از اعضای طرف قرارداد اصل ادعا بر حاکمیت سرزمینی در قطب جنوب که ممکن است نتیجه فعالیت‌های آن یا مردم آن در قطب جنوب

و یا غیرازاین باشد.

-پیش‌داوری وضعیت هر یک از طرف‌های قرارداد باتوجه به شناسایی یا عدم شناسایی حقوق و ادعاهای کشورهای دیگر نسبت به حاکمیت سرزمینی در قطب جنوب
-هیچ عمل یا فعالیت مادامی که معاهده فعلی برقرار است، اساسی را برای مدعی شدن، حمایت و یا انکار یک ادعا نسبت به حاکمیت ارضی در قطب جنوب یا ایجاد حقوق حاکمیت در قطب جنوب را ایجاد نمی‌کند.
-ماده ۱۳:

-این معاهده برای ورود هر کشور عضو سازمان ملل و هر کشوری که با رضایت همه اعضای قرارداد به معاهده دعوت می‌شوند باز است.

از میان امضاکنندگان معاهده، هفت کشور آرژانتین، استرالیا، شیلی، فرانسه، نیوزلند، انگلیس و نروژ ادعاهای ارضی دارند. دیگر کشورها هیچ ادعایی را به رسمیت نمی‌شناسند. در این میان آمریکا و روسیه اساس ادعا را قبول دارند.

طبق ماده ۱۲ معاهده، این معاهده امکان اصلاح و ترمیم آن وجود دارد (Antarctic Treaty, 1959).

البته در اینجا باید خاطر نشان کرد که نظام معاهده قطب جنوب دارای ابهام اساسی در حقوق بین‌الملل است که نیازمند بررسی می‌باشد. جدای از این که زبان معاهده فاقد تعریف برای رابطه با کشورهای است که هنوز این معاهده را امضا نکردند، در خصوص فعالیت‌های اقتصادی نیز حرفی زده نشده و این موضوع مهم و ابعاد آن باعث برداشت‌های گوناگون از معاهده می‌شود (Okaes Butler, 1977). این معاهده دارای نواقصی است که باعث شده دیگر کشورها به آن اعتراض داشته باشند. مواردی همچون موضوع حاکمیت و مکانیسم تصمیم‌گیری غیردموکراتیک درباره مسائل آن است از جمله این موارد می‌باشد. به‌علاوه این که این معاهده خارج از شمول سازمان ملل است (رائی و رامین‌نیا، ۱۳۹۹: ۲۸۰-۲۸۱). معاهده مذکور توافق است که به‌موجب آن از ادعاهای سرزمینی تثبیت‌شده حمایت می‌کند، به‌طور کلی پتانسیل برای کشورهای مدعی رقیب برای بهره‌برداری از ابهام

در حقوق بین‌الملل برای دستیابی ملی کشورها از آن وجود دارد که برهم زنده ثبات است (Blackie, 2016). به علاوه این که در معاهده قطب جنوب ادعای حاکمیت بعدی نسبت به این قاره به حالت تعلیق در آمد و اتخاذ این موضع و عدم برخورد با سایر ادعاهای قبل، یک مصالحه و سازش سیاسی به شمار می‌آید که باعث ایجاد مسائل زیادی شده است. لذا یکی از انتقادهای مهم بر نظام فعلی جنوبگان، عدم مشارکت و حضور یک مرجع صلاحیت‌دار بین‌المللی و مشارکت جهانی در ایجاد مجموعه معاهدات حاکم بر آن است؛ زیرا این معاهده فقط توسط تعدادی از دولت‌های مدعی حاکمیت و ذینفع طی جلسات خصوصی و به صورت محرمانه تدوین شده است. لذا گروه معدودی از کشورها، هیچ‌گونه صلاحیتی برای تعیین نظام حقوقی منطقه را به نمایندگی از بشریت ندارند (طلایی و منصوری، ۱۳۸۵: ۱۰۳-۱۰۴).

همان‌طور که ذکر شد بین سال‌های ۱۹۰۸ تا ۱۹۴۳، هفت کشور آرژانتین، استرالیا، شیلی، فرانسه، نیوزلند، نروژ و انگلیس در قسمت‌هایی از قطب جنوب ادعای حاکمیت سرزمینی کردند که حدود ۸۵ درصد از این قاره را شامل می‌شود که این ادعاها بر اساس مؤلفه‌هایی همچون نزدیکی جغرافیایی، اکتشاف زودتر از سایرین و نگهداری ایستگاه‌ها در این منطقه مطرح می‌شود. این ادعاها کماکان باعث اختلاف است و برخی مناطق نیز به خاطر همپوشانی قلمرویی کشورها، مورد مناقشه است. برخی کشورها نیز به خاطر تأکید بر حق خود در حوزه تحقیقات در قطب جنوب، ادعای حاکمیت ندارند. در گذشته به خاطر اختلافات موجود بین امریکا و شوروی و یا انگلیس و آرژانتین، خطر نظامی شدن تدریجی این منطقه بوده است. بعدها تصمیم بر این شد که کشورها می‌توانند بدون توجه به منطقه مورد ادعای دیگران، به ایجاد ایستگاه‌های تحقیقاتی و علمی مبادرت ورزند (Grolin, 1987: 41-42). استدلال‌های مختلفی برای ادعای حاکمیت از سوی کشورهای مختلف مطرح می‌شود. استدلال‌هایی همچون:

۱. اصل اکتشاف سرزمینی^۱: به این معناست که دولت مکشف، می‌تواند آن ناحیه را برای خود ادعا کند

1. The principle of territorial discovery

۲. دکترین حقوق تملک ارثی^۱: یعنی ادعا نسبت به یک سرزمین که از پیشینیان به ارث رسیده است. (آرژانتین و شیلی به این مورد اشاره کرده‌اند).

۳. اصل مجاورت^۲: به این معناست که دولت نزدیک به یک ناحیه می‌تواند حاکمیت خود را بر نواحی مجاور قلمرو خود توسعه دهد.

۴. نظریه قطاع^۳: این مورد بر مبنای اصول امتداد و پیوستگی زمین‌شناسی شکل گرفته است. اما باید گفت که در حقوق بین‌الملل معاصر چنین پایه‌هایی برای ایجاد مالکیت کامل نیست بلکه مالکیت نسبت به این نواحی می‌بایست از طریق تصرف مؤثر و اسکان دائمی باشد. موارد دیگری همچون شناسایی جامعه بین‌الملل هم مهم می‌باشد. به علاوه این که وضعیت کوه‌های یخی و فلات‌ها و نبود معیار و قواعد مناسب در حقوق بین‌الملل نمی‌توان استدلال مدعیان حاکمیت را قبول کرد حتی باید گفت کنوانسیون حقوق دریاها ۱۹۸۲ نیز مقرراتی را در مورد وضعیت حقوقی قطب جنوب ندارد (طلایی و منصور، ۱۳۸۵: ۱۰۰-۱۰۲). لذا لازم است به موضوع حاکمیت و ابعاد حقوقی آن در این منطقه و همچنین اختلاف نظر کشورها اشاره شود.

در اواخر دهه ۱۹۴۰، ایالات متحده پیشنهادی برای بین‌المللی کردن قطب جنوب به شکل سرپرستی سازمان ملل ارائه کرد که مدیریت علمی قاره را فراهم می‌آورد. با این حال، چنین راه‌حلی مستلزم آن بود که مدعیان موجود از ادعاهای حاکمیتی خود بر قطب جنوب دست بکشند و به همین دلیل این پیشنهاد از سوی تمام کشورهای قطب به جز نیوزیلند به شدت رد شد. پیشنهاد بعدی ایالات متحده و انگلیس برای یک ائتلاف چندگانه که حاکمیت را بین مدعیان تقسیم کند، نیز وضعیت بهتری نداشت. در سال ۱۹۵۶، هند به‌عنوان یکی از رهبران جنبش غیرمتعهد، پیشنهاد بحث درباره قطب جنوب را در یازدهمین جلسه مجمع عمومی سازمان ملل مطرح کرد و قصد داشت یک راه‌حل جامع‌تر بیابد (Yao, 2021: 1009). ولی در نهایت هیچ‌کدام به ثمر ننشست.

از گذشته پیشنهادهایی همچون، حاکمیت مشترک^۱، ائتلاف چندگانه^۲، تقسیم^۳ و

---

1. The doctrine of inherited ownership rights

2. The principle of adjacency

3. Sector theory

بین‌المللی سازی^۴ این منطقه مورد بحث بوده است. همان‌طور که ذکر شد هفت کشور آرژانتین، استرالیا، شیلی، فرانسه، نیوزیلند، نروژ و انگلیس بخشی از قطب جنوب ادعاهایی را مطرح کردند، در حالی که حدود ۱۵ درصد از قاره بدون ادعا باقی مانده است. شواهد نشان می‌دهد که این منطقه برای ایالات متحده باقی مانده تا در صورت تغییر سیاست، ادعایی را مطرح کند. کشورهای دیگری که قبل از جنگ جهانی دوم در این قاره بودند یعنی بلژیک، آلمان، ایتالیا، ژاپن و ایالات متحده، هیچ ادعایی نکردند و از به رسمیت شناختن ادعاهای موجود نیز خودداری نمودند. اتحاد جماهیر شوروی پس از جنگ جهانی دوم به این منطقه علاقه مند شد و با افزایش فعالیت‌های خود، سیاست مشابهی را اتخاذ کرد. تا سال ۱۹۵۹، دو ابرقدرت تقریباً مواضع رسمی یکسانی را اتخاذ کردند که شامل عدم ادعا، عدم به رسمیت شناختن هیچ‌یک از ادعاهای موجود و حفظ حق ادعای حاکمیت در آینده در صورت شکست همکاری و تقسیم این قاره می‌باشد. در واقع تصمیم در مورد ادعاها یک سازش بود که امروز مشکلات سیاسی جدی ایجاد می‌کند. به‌خاطر همین شرایط است که برخی کشورها معتقدند که رژیم فعلی قطب جنوب دارای ضعف‌های زیادی است که قابلیت رعایت قوانین را ندارد و باعث بهره‌مندی بیشتر برخی کشورها می‌شود (Peterson, 2009: 378).

وضعیت سایر کشورها در قطب جنوب

طبق آنچه تا به اینجا مطرح شد، کشورهای مختلفی در این سرزمین حضور یافته‌اند و برخی نیز ادعاهای حاکمیتی داشته‌اند. عملکرد هر کشوری به‌گونه‌ای است که بر اساس منافع خود دست به اقدام زده است. برای نمونه ایالات متحده آمریکا اعلام می‌دارد که ادعای حاکمیت هفت کشور (آرژانتین، استرالیا، شیلی، فرانسه، نیوزیلند، نروژ، انگلیس) را بر قطب جنوب به رسمیت نمی‌شناسد اما خود این کشور اصل و اساس ادعای سرزمینی بر

-
1. Condominium
  2. Consortium
  3. Devision
  4. Internationalization

قطب جنوب را قبول دارد ولی هنوز ادعایی نکرده است. آمریکا کشوری است که بیشترین تعداد پرسنل را در این قاره داشته و منافع دیپلماتیک قوی را در آنجا دنبال می‌کند و نقش اصلی را در مذاکرات دارد. به علاوه اینکه به صورت گروه‌های کنترل، بازرسی‌ها از ایستگاه‌های خارجی، تجهیزات و کشتی‌ها را طبق معاهده قطب جنوب انجام می‌دهد. علاوه بر این موارد این کشور شرایطی را برای بازدید توریست‌ها فراهم آورده است (Department of state). آمریکا به منظور حمایت دانشمندان و پرسنل نظامی خود در قطب جنوب عملیات نظامی فصلی را انجام می‌دهد که توسط وزارت دفاع و ارتش این کشور به ویژه نیروی هوایی ارتش آن صورت می‌گیرد. نیروی هوایی ارتش آمریکا به منظور فراهم آوری تجهیزات و منابع مورد نظر ایستگاه مک‌موردو^۱ که بزرگ‌ترین مرکز در قطب جنوب است، فعالیت می‌کند و زیر نظر وزارت دفاع وظیفه جابه‌جایی پرسنل را هم به عهده دارد (Lehrfeld, 2022). وزارت امور خارجه آمریکا هر ساله نمایندگان را برای اجلاس مشورتی قطب جنوب اعزام می‌کند و در خصوص مسائل مرتبط با این قاره به بحث و گفتگو می‌نشیند. جلساتی که برگزار می‌شود به منظور حفظ صلح و امنیت این منطقه بوده و عملکرد طرفین معاهده در خصوص رعایت پروتکل‌های محیط زیستی، مقررات مربوطه بررسی می‌شود. علاوه بر این موارد ایالات متحده تحقیقات و بررسی از ایستگاه‌های خارجی، تجهیزات و کشتی‌ها را بر عهده دارد (state.gov).

یکی از ویژگی‌های قطب جنوب، قابلیت به کارگیری فناوری ماهواره‌ای و نظامی برای حفظ امنیت کشورهاست. ایالات متحده آمریکا در سال ۱۹۹۵ ایستگاه‌های مرتبط با سیستم‌های مکان‌یابی جهانی را در دورتادور این قاره نصب کرد که عمدتاً متحدین و کشورهای عضو ناتو از آن برای اهداف مختلف بخصوص اهداف دفاعی استفاده می‌کنند. آمریکا و متحدین آن از مناطق تعیین نشده حاکمیت در قطب جنوب برای تأسیس این پایگاه‌ها استفاده می‌کنند. برای مثال کاربرد تلسکوپ‌های مادون قرمز می‌تواند بررسی ردیابی ماهواره‌های دشمن، پهپادها و موشک‌ها و شناسایی محل اصابت آن‌ها مورد استفاده باشد و این قابلیت باعث ارتقای توانایی‌های دفاعی یک کشور در جنگ‌های هوایی -

دریایی خواهد بود. ایستگاه‌های دریافت ماهواره‌ای در این قاره نقش مهمی در کمک به توانایی سیستم‌های کنترل و فرمانده، ارتباطات و نظارت اطلاعات رایانه‌ای (C4 ISR)، زمان‌بندی موشکی و ردیابی موشک دارند. چین و روسیه نیز همین رویه را پیش گرفتند. چین در سال ۲۰۱۰، پایگاه دریافت اطلاعات ماهواره‌ای بیدو^۱ را مستقر کرد و در سال‌های بعد آن را ارتقا داد به طوری که در ۲۰۱۸ توانست یک پوشش کامل جهانی را از این طریق انجام دهد. روسیه نیز در سال ۲۰۰۹ سه ایستگاه جدید برای ماهواره گلوناس^۲ احداث نمود و تا ۲۰۲۰ چندین ایستگاه دیگر را تکمیل نمود (The Cove, 2022).

در این میان وضعیت کشور چین دارای ابهام است. با توجه به این که در معاهده قطب جنوب آمده است که استفاده پرسنل نظامی و تجهیزات نظامی باید برای کارهای تحقیقاتی و صلح آمیز باشد و کشورها در مورد آن موظف به گزارش‌دهی هستند، اما کشور چین سال‌هاست که گزارش درستی در مورد فعالیت‌های نظامی و کاربرد نظامی برخی از پروژه‌های علمی خود در قطب جنوب نمی‌دهد. تحلیل‌گران چینی در خصوص اهمیت استراتژیک-نظامی قطب جنوب برای چین گفته‌اند. لذا این کشور پتانسیل کافی برای تغییر روند توازن استراتژیک در این قاره را دارد. به علاوه این که چین با توجه به مسئله حل نشده حاکمیت در قطب جنوب، قادر به ایجاد ایستگاه‌هایی جدید برای اهداف مدنظر خود است (Brady, 2017: 13-15). لذا باید توجه کرد که چنین شرایطی حاصل این است که قاره قطب جنوب همواره شاهد کاربردهای دوگانه یا تحقیقاتی که واجد ویژگی کاربرد نظامی است، بوده است (Hemmings A.D, 1990: 225-232)؛ اما به طور کلی هر کشوری به دنبال تأمین منافع ملی خود از این سرزمین است و با توجه به مفاد معاهده و آنچه تاکنون مطرح شد، امکان تغییر در این معاهده و حاکمیت بر آن وجود دارد.

ج) ابعاد حقوقی و منافع حضور ایران در قطب جنوب

با توجه به آنچه پیش‌تر گفته شد، معاهده قطب جنوب دارای ابهامات زیادی است و مسئله ادعای حاکمیت بر آن نیز موضوعی مورد مناقشه است به طوری که برخی کشورها ادعای

1. Beidou

2. GLONASS

حاکمیت داشته و برخی نیز به دنبال تحقق این حق برای خود هستند و بعضاً به دنبال تغییراتی در قوانین مرتبط با قطب جنوب می‌باشند. اگر بحث حاکمیت بر این منطقه مطرح شود، کشورهای زیاد دیگری نیز می‌توانند از این فرصت استفاده کنند. در خصوص ایران نیز این شرایط می‌تواند از طریق دیدگاه نظریه قطاع مطرح شود که در ادامه به توضیح آن می‌پردازیم.

طبق آنچه تا به اینجا مطرح شد، طبق حقوق بین‌الملل و معاهده قطب جنوب ایران همانند کشورهای دیگر، حق حضور و استفاده از قاره قطب جنوب را دارد و این حضور نیازمند بررسی‌های مختلفی در ابعاد حقوقی، سیاسی، اقتصادی و... می‌باشد. از این جهت شاهدیم که در سیاست‌های کلی توسعه دریامحور، رهبر انقلاب اسلامی به ابعاد مهم دریاهای آزاد و کاربرد آن اشاره کرده‌اند. ایشان دریاهای آزاد و اقیانوس‌ها را از مواهب الهی و ذخایر منابع سرشاری معرفی کردند که زمینه‌سازی رشد علم و فناوری، افزایش کار و ثروت، تأمین نیازهای حیاتی و تولید اقتدار است (سیاست‌های کلی توسعه دریا محور، ۱۴۰۲). لذا با عضویت ایران در کمیته علمی تحقیقات جنوبگان^۱ که در سی و سومین نشست کمیته در نیوزلند به تصویب رسید، زمینه مشارکت ایران در تحقیقات قطب جنوب و پیگیری طرح احداث پایگاه دائمی تحقیقاتی در آن فراهم شد و امکان ریزنی بین‌المللی برای اعزام دانشمندان ایرانی به همراه تیم‌های اکتشافی و انتخاب شریک خارجی برای طرح‌ها فراهم می‌آید (وزارت علوم تحقیقات و فناوری، ۱۳۹۳). لذا با توجه به آنچه تاکنون مطرح شد، طبق حقوق بین‌الملل و معاهده قطب جنوب، ایران حق ایجاد پایگاه دائمی و استفاده صلح‌آمیز نظامی را در این سرزمین دارد.

اما موضوع حاکمیت بر این منطقه برای ایران همچون برخی از دیگر کشورها بر اساس نظریه قطاع تفسیر می‌شود (شکل ۱). نظریه قطاع (بخشی) یک اصل برای ادعای ملی بر حاکمیت بر دو قطب شمال و جنوب است. این نظریه خطی را از قطب به سمت دورترین نقطه از سرزمین کشوری که در امتداد آن است رسم می‌کند (Oxfordreference.com). بر این اساس جنوبگان ایران منطقه‌ای تعریف می‌شود که بین

---

1. Scientific Committee on Antarctic Research (SCAR)

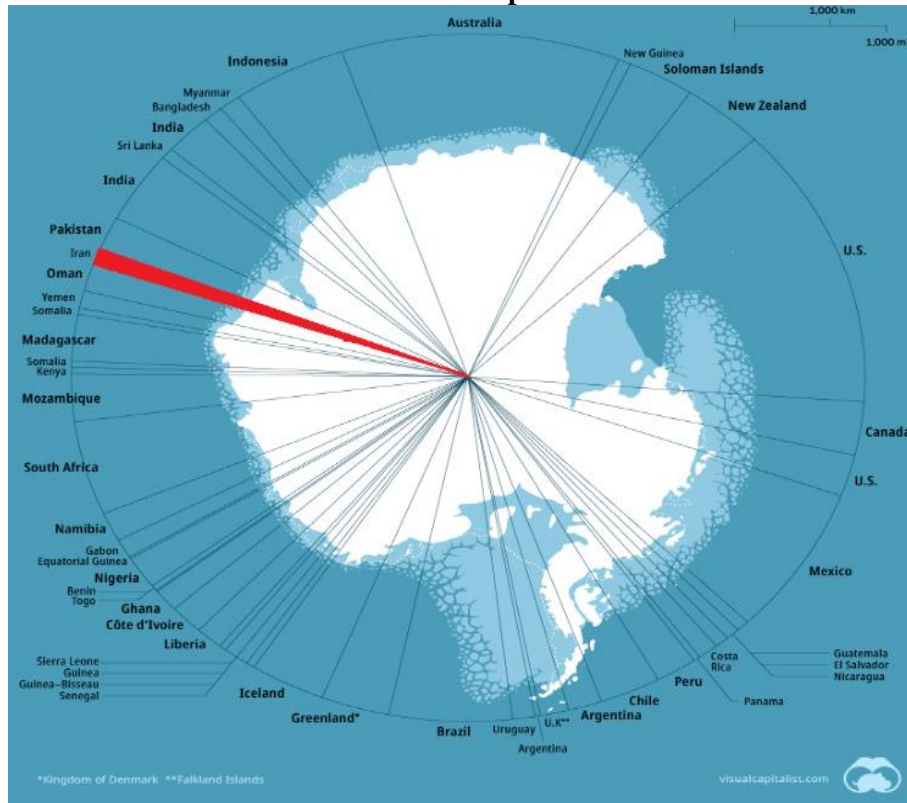
۱۵۸ درجه غربی تا ۱۰۳,۲۴ درجه غربی و ۵۹,۵ درجه شرقی تا ۶۳,۱۴ درجه شرقی قرار می‌گیرد. بر همین اساس است که سرلشکر باقری، رئیس ستاد کل نیروهای مسلح کشورمان در اظهاراتی اعلام کرد ایران به دلیل امکان دسترسی از طریق دریای مکران به قطب جنوب و حائل نبودن هیچ سرزمینی در این میان می‌تواند طبق قوانین بین‌المللی در بخشی از قطب جنوب ادعای حاکمیت کند و با در اختیار گرفتن مناطقی که به «جنوبگان ایران» مشهور است در بخشی از قطب جنوب مانند سایر کشورها به فعالیت پردازد. جنوبگان ایران یک قطاع به طول تقریبی ۳۰۰۰ کیلومتر و عرض ۴۰۵ کیلومتر و مساحت تقریبی ۲۰۰ تا ۲۵۰ هزار کیلومتر مربع است. علاوه بر این، امیر دریادار شهرام ایرانی، فرمانده نیروی دریایی جمهوری اسلامی ایران درباره حضور ایران در قطب جنوب و اهمیت این موقعیت اظهار کرد:

«در قطب جنوب این فرصت برای ما هست که ورود کنیم، یکی از دلایل این کار این است که از سواحل مکران مستقیماً به قطب جنوب وصل هستیم. حضور در قطب جنوب نیز حضور عملی خواهد بود.... موقعیت قطب جنوب از چند بعد مهم است، یک بعد آن در حوزه نظامی است و بهترین مقرر برای کنترل موشک‌های بالستیک است» (خبرگزاری فارس، ۱۴۰۲).

نقشه زیر وسعت جنوبگان ایران را نشان می‌دهد. همان‌طور که در نقشه مشخص است، کشورهای زیادی همچون هند، پاکستان، عمان، بنگلادش، اندونزی، مکزیک، نیجریه و.... می‌توانند در این منطقه اعلام حاکمیت داشته باشند.

شکل ۱. تقسیمات قاره قطب جنوب بر اساس نظریه قطاع

Resource: visualcapitalist.com

همان‌طور که ذکر شد، حضور ایران در قطب جنوب، دارای منافع مختلفی برای کشور خواهد بود که در ادامه به سه مورد یعنی در زمینه امنیت ملی و حفظ قدرت، اقتصادی و تجاری همچنین علمی و تحقیقاتی اشاره می‌شود:

۱. امنیت ملی و حفظ قدرت:

می‌دانیم که دریا و اهمیت به آن می‌تواند بر قدرت یک کشور تأثیرگذار باشد. اندیشمندانی همچون آلفرد ماهان، جولیان کوربت و ریچارد هاردینگ به اهمیت دریا و قدرت دریایی اشاره کرده‌اند (کریمی پور و دیگران، ۱۹۵: ۱۳۹۷-۱۹۷). امکان دسترسی دریایی بر توانمندی قوای نظامی یک کشور تأثیرگذار است. هر کشوری که به آب‌های

آزاد و اقیانوس‌ها دسترسی نداشته باشد نتوانسته است نیروهای نظامی و قدرت خود را در سطح جهان گسترش دهد (الهوریدی زاده، ۱۳۹۸: ۱۳۰). حضور ایران در قطب جنوب نشانه‌ای از توان و نفوذ بین‌المللی است. کشورهای حاضر در این منطقه می‌توانند در مباحث و تصمیمات مربوط به آن شرکت کنند. لذا فرصت‌های زیادی برای دانشمندان رشته‌های مختلف برای استفاده از آن فراهم است. این قاره به‌خاطر وجود منابع غنی معدنی، تنوع زیستی خاص و آب شیرین فراوان، موقعیت مناسبی برای مطالعه بود و ایران می‌تواند با ساخت کشتی‌های یخ‌شکن در حوزه‌های فضایی، نجومی اقیانوس‌شناسی به مطالعه پردازد (خبرگزاری مهر، ۱۴۰۲). دستیار و مشاور عالی فرمانده کل قوا سرلشکر یحیی صفوی در این خصوص معتقد است که باید بتوانیم میان قلمروی ژئواستراتژیک دریایی و زمینی پیوند برقرار کنیم و ایران باید به یک قدرت دریایی تبدیل شود و یکی از مظاهر این قدرت حضور علمی و مطالعاتی در قطب جنوب است. لذا برای مقابله با تحریم‌های آمریکا و متحدانش، راهبرد اقتصاد دریا محور و قدرت دریایی با حضور ناوگان تجاری و نظامی در اقیانوس‌ها مهم است (خبرگزاری ایسنا، ۱۴۰۲).

از دیدگاه نظامی و تجاری، دریاها نقش بسیار مهمی در توانایی و قدرت کشورها در رسیدن به امکانات و فرصت‌ها در بسیاری از زمینه‌ها ایفا می‌کنند. این موضوع سبب شده تا کشورهای دیگری که به آب‌های آزاد دسترسی دارند و یا دارای مرز آبی مشترک با کشورهای دیگر دارند برای دستیابی به قدرت دریایی تلاش نمایند. ایران نیز علاوه بر وجود دریا در شمال و جنوب خود توانسته از این موقعیت خوب بهره‌مند باشد؛ اما اگر ایران یک قدرت دریایی کارآمد و گسترده نداشته باشد نمی‌تواند از همه ظرفیت‌های موجود استفاده نماید (مقصودلو و دیگران، ۱۴۰۲: ۲۵۰). جمهوری اسلامی ایران با توجه به اهمیت و نقش نیروی دریایی در امنیت و پیشرفت کشور، به تقویت این بعد از قدرت پرداخته است و تاکنون اقدامات زیادی انجام داد و علاوه بر حضور مناسب در آب‌های خلیج فارس در آب‌های بین‌الملل نیز حضور دارد. از آنجایی که اصول اولیه انقلاب اسلامی ایران که توسعه و پیشرفت در همه ابعاد را در نظر دارد، ناوگان دریایی ایران از انواع ناوهای جنگی،

ضددریایی، ناوشکن، لجستیکی، ناوچه‌های ضددریایی و کشتی و ... تشکیل شده است. علاوه بر موارد مذکور زیردریایی‌های ایران نیز جزء ظرفیت‌های خوب ناوگان دریایی به شمار می‌آیند (صادقی، ۱۳۹۵: ۳۴). یکی از ضرورت‌های تسلط بر مسیرهای دریایی تداوم حضور می‌باشد که در واقع باید شرایطی را مهیا کرد که به واسطه آن بتوان زمان و وسعت حضور دریایی را توسعه داد. یکی از ملزومات این مسیر نیز ایجاد پایگاه‌های دریایی می‌باشد و در این راه علاوه بر معیار نظامی، باید به معیارهای غیرنظامی قدرت دریایی مانند معیارهای اقتصادی، حقوقی، سیاسی، فرهنگی و علمی نیز توجه شود. از همین رو برخورداری از پایگاه‌های برون‌مرزی ضمن تأثیرگذاری راهبردی بر معادلات امنیتی، سیاسی و منطقه‌ای، تأثیر زیادی نیز بر بهبود و افزایش عمق عملیاتی و قدرت منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای ایران خواهد داشت (مقصودلو و دیگران، ۱۴۰۲: ۲۵۵).

علاوه بر این موارد، این منطقه مکان‌های مطلوبی برای زیرساخت‌های نظامی دارد. ایستگاه‌های زمینی ماهواره‌ای که دارای کاربرد نظامی و غیرنظامی هستند، به دولت‌ها این امکان را می‌دهند که زیرساخت‌های مداری را برای سیستم‌های فرماندهی و کنترل به کار بگیرند. ایستگاه‌های زمینی می‌توانند مزایای عملیاتی قابل توجهی به دولت‌ها بدهند که از نظر سرعت، دقت و اطلاعات برای به تصویر کشیدن قدرت آن‌ها مفید هستند. در واقع هر دولتی که فضای هوایی قطب را تحت تسلط گیرد می‌تواند به‌طور بالقوه بر دسترسی هوایی به کل اقیانوسیه، آمریکای جنوبی و آفریقا کنترل داشته باشد (Gardiner et al, 2021).

۲. اقتصادی و تجاری:

ارزش اقتصادی کل در قطب جنوب را می‌توان به دو قسمت عمده ارزش‌های مصرفی و ارزش‌های غیرمصرفی تقسیم کرد. ارزش‌های مصرفی دو بخش مستقیم و غیرمستقیم دارند. ارزش مصرفی مستقیم یعنی ارزش محصولات یک بوم سامانه که به صورت مستقیم مورد استفاده قرار می‌گیرد و ارزش مصرفی غیرمستقیم نیز خدمات یک بوم سامانه را که به‌طور غیرمستقیم منجر به رفاه بشر می‌شوند را بیان می‌کند مانند خدمات زیست‌محیطی، تفریحی، ماهواره‌ها و...؛ اما ارزش‌های مصرفی مستقیم به دو گروه استحصال و

غیراستحصالی تفکیک می‌شوند. استحصالی مانند بهره‌برداری از توده‌های یخ برای آب شیرین، شیلات و منابع معدنی. گروه غیراستحصالی نیز گرچه منافع ملموس دارند اما نیازی به برداشت منابع از این سرزمین ندارند، کارهایی همچون گردشگری و تحقیقات پژوهشی؛ اما ارزش‌های غیرمصرفی، ارزشی هستند که مورد استفاده نبوده و بیشتر جنبه حفاظتی دارند مانند ارزش وجودی، میراثی و انتخاب. در خصوص ارزش وجودی باید گفت که ناشی از ترجیحات انسان در مورد وجود منابع است بدون آنکه ارتباطی با کاربرد آن‌ها داشته باشد. ارزش میراثی هم نگهداری دارایی‌های محیط‌زیست برای نسل‌های آینده است. ارزش انتخاب هم ناشی از اختیار به کارگیری کالا است که مقدار تقاضای آتی آن نامعلوم می‌باشد؛ اما در مجموع در مورد ارزش‌های مختلف این سرزمین می‌توان به استحصال توده یخ برای تأمین آب شیرین، پایش ماهواره‌های قطبی برای بررسی حرکات جوی و ویژگی‌های ردیابی در کنار ارتباطات و آب‌وهوا، صید انواع ماهی، صنعت گردشگری، منابع کانی و معدنی، تحقیقات و آموزش و همچنین منافع راهبردی اشاره کرد (تائبی و دیگران، ۱۴۰۲: ۹۴-۹۵).

جدول ۱. دسته‌بندی ارزش اقتصادی قطب جنوب

ارزش اقتصادی کل					
ارزش‌های مصرفی			ارزش‌های غیرمصرفی		
ارزش‌های مصرفی مستقیم		ارزش‌های مصرفی غیرمستقیم	ارزش انتخابی	ارزش میراثی	ارزش وجودی
غیراستحصالی	استحصالی	مطالعات آب‌وهوا، منابع استراتژیک، پایش ماهواره‌ها، حضور نظامی، افزایش نفوذ بین‌المللی	آگاهی از منابع آینده، دستیابی به راهکار حل مشکلات اقلیمی	حفظ قطب جنوب برای آیندگان	بکر ماندن قطب جنوب و ادامه حیات در منطقه
توریسم و گردشگری، علمی و پژوهشی	صید ماهی و شیلات، آب شیرین در توده‌های یخ، منابع کانی و نفت و گاز				

(تائبی، ۱۴۰۲: ۹۶)

طبق تحقیقات مرکز پژوهش‌های اقیانوس‌شناسی ایران منافع سالیانه ناشی از حضور در جنوبگان در چهار سطح با درجات اطمینان مختلف برآورد شده است؛ بنابراین با در نظر

گرفتن منافع و هزینه‌های ناشی از حضور در جنوبگان، نتایج نشان‌دهنده منافع بسیار بالای سرمایه‌گذاری در این حوزه برای کل کشور بوده و می‌تواند توجه اقتصادی بسیار مناسبی برای حضور در این قاره باشد تا به واسطه آن بتوان منافع آتی و یا بالقوه بیشتری کسب کرد. طبق برآوردهای اقتصادی این مرکز، منافع اقتصادی جنوبگان در صورتی که بتوان از تمام ظرفیت‌های آن استفاده کرد حداقل بالغ بر سه میلیارد دلار در سال برای اقتصاد کشور خواهد بود (خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۳)؛ اما به طور کلی، بررسی‌های جدید نشان می‌دهد که کل منافع اقتصادی این منطقه برای کشورهایی که بتوانند از منافع مختلف قطب جنوب استفاده کنند، حدود ۲۷۰ میلیارد دلار در سال خواهد بود. برای مثال، صنعت گردشگری قطب در سال‌های اخیر رشد چشمگیری در جهان داشته است و کشورهای مختلفی از این طریق کسب درآمد بسیاری می‌کنند. تعداد بازدیدکنندگان از این منطقه در سال ۱۹۹۳-۱۹۹۴ حدود ۸۰۰۰ نفر بوده است که این تعداد در سال ۲۰۲۲-۲۰۲۳ به ۱۰۵۰۰۰ نفر رسید. برآوردها نشان می‌دهد که سالانه حدود ۸۲۰ میلیون دلار درآمد از این صنعت برای کشورهایی است که در زمینه گردشگری قطب جنوب فعال هستند (Baird and Stoeckl, 2024).

۳. علمی و تحقیقاتی:

یکی از نهادهای مرتبط با قطب جنوب مربوط به کمیته علمی این قاره می‌باشد که بر موضوع تحقیقات و کاوش‌های علمی تمرکز دارد. کمیته علمی تحقیقاتی قطب جنوب^۱ تاکنون شامل ۴۶ عضو می‌باشد که ۳۴ عضو کامل و ۱۲ عضو مشورتی هستند که برای انجام فعالیت‌های علمی و تحقیقاتی قطب جنوب به عضویت این کمیته درآمدند. ایران در ۱ سپتامبر ۲۰۱۴ به‌عنوان عضو مشاور این کمیته وارد شد (SCAR). با توجه به حضور کشورهای منطقه و خاورمیانه مانند هند، پاکستان و ترکیه در جنوبگان و دستیابی به علوم مرتبط با اقیانوس‌شناسی، ایران نیز باید به منظور حفظ مزیت علمی خود، در این وادی قدم گذاشته و حضور علمی خود را در این قاره پررنگ‌تر کند تا مزیت علمی خود را در منطقه

---

1. Scientific Committee on Antarctic Research (SCAR)

افزایش دهد. طبق تحقیقات پژوهشگاه ملی اقیانوس‌شناسی و علوم جوی پیگیری این طرح از جنبه‌های گوناگون دارای اهمیت است. حضور ایران فایده‌های علمی و اقتصادی زیادی به همراه دارد و این پژوهشگاه در حال بررسی منافع دیگر این طرح از نظر راهبردی است که مشخص کند این طرح در مجموع چه منافع دیگری برای کشور خواهد داشت. باید گفت که دیدگاه‌ها نسبت به آینده حضور در جنوبگان و توجیه آن بهتر شده است و این مطالعات کمک می‌کند در مجامعی که نیاز به بحث اقتصادی و مالی جنوبگان است، دلایل کافی برای آن موجود باشد. بر این اساس در راستای حضور در جنوبگان، ارتباطات بین‌المللی خوبی با کشورهایی که هم‌اکنون در قطب جنوب حضور دارند و تعامل خوبی با جمهوری اسلامی ایران دارند مانند نیوزلند، مالزی و غیره وجود دارد که می‌تواند تأثیر خوبی در روند ایجاد پایگاه تحقیقات جنوبگان جمهوری اسلامی ایران در بر داشته باشد (خبرگزاری ایسنا، ۱۳۹۳).

نتیجه‌گیری

همان‌طور که گفتیم قطب جنوب یکی از مناطق مهم و کمتر شناخته‌شده در کره زمین است که کشورهایی نظیر آمریکا، انگلستان و روسیه از گذشته به آن توجه کرده‌اند زیرا از اهمیت آن مطلع شدند و از سال‌ها پیش و خیلی زودتر از سایر کشورها به این قاره توجه کردند؛ اما بعد از گذشت مدتی سایر کشورهای در حال توسعه نیز به اهمیت و پتانسیل‌های موجود در این قاره پی بردند و تلاش کردند تا با عضویت در معاهدات مرتبط با این قاره بتوانند از مواهب و موقعیت‌های بشمار آن استفاده کنند. از آنجایی که برخی کشورها این قاره را جزو میراث مشترک بشری به شمار می‌آورند و برخی از دیگر کشورها کنترل خاصی بر این منطقه دارند لذا انتظار می‌رود تغییراتی در خصوص برخورد و استفاده از این سرزمین صورت گیرد. به علاوه این که معاهده قطب جنوب بر اساس شرایط آن زمان تدوین شده بوده و پاسخگوی شرایط فعلی نیست و همچنین پتانسیل اختلاف میان قدرت‌های بزرگ و تفاسیر دلخواه آن‌ها از این معاهده وجود دارد؛ زیرا با پیشرفت فناوری‌های جدید در عرصه کاوش در مناطق سردسیر و قطبی، امکان دستیابی کشورهای

پیشرفته و تسلط بیشتر بر این منطقه به تدریج آسان تر می شود. لذا امکان این وجود دارد که ادعاهای جدیدتری مطرح شود و کشورها بر اساس منافع ملی خود در خصوص این قاره تصمیم گیری کنند.

ایران نیز به عنوان کشوری که در سال های اخیر نیروی دریایی خود را تقویت نموده است و دسترسی به آب های آزاد را در برنامه ها و سیاست های خود دارد، در تلاش است تا بتواند مانند سایر کشورها از قطب جنوب برای منافع خود استفاده نماید. گرچه در این میان اختلاف هایی بر سر ادعای حاکمیتی برخی کشورها وجود دارد، اما می توان تمرکز خود را بر بهره برداری از این موقعیت گذاشت. در هر صورت، بحث حاکمیت در قطب جنوب و امکان اصلاحات در معاهده و امکان تغییرات در نحوه استقرار و حضور کشورها در این منطقه، نقش و جایگاه ایران می تواند موضوعی قابل بررسی باشد. همان گونه که بسیاری از کارشناسان صحبت از تغییر در معاهده و ایجاد شرایط جدید در این ناحیه می کنند، موضوع حاکمیت ایران در این منطقه قابل بحث خواهد بود، گرچه در شرایط فعلی نمی توان به آن پرداخت اما در نظر گرفتن آن در خلال رویدادهای آینده، می تواند نتیجه بخش باشد؛ اما به طور کلی منافی که در این مقاله به آن اشاره شد، از جمله مواردی هستند که همه کشورهای امکان دسترسی به آن را ندارند. ایران به خاطر داشتن مرز آبی با آب های آزاد بسیار راحت می تواند از این موقعیت استفاده کند و با توجه به رشد توانایی دریایی خود در سال های اخیر، امکان نفوذ بیشتر در قطب جنوب را فراهم آورد.

منابع

۱. تائبی، پیمان و دیگران (۱۴۰۲). ارزیابی ارزش‌های حاصل از حضور جمهوری اسلامی ایران در جنوبگان با رویکرد تصمیم‌گیری چند شاخصه. فصلنامه مطالعات علوم مدیریت دریایی، دوره ۴، شماره ۴، صص: ۹۲-۱۰۳.
۲. دهقانی فیروزآبادی، سید جلال (۱۳۹۴). نظریه‌های همگرایی منطقه‌ای و رژیم‌های بین‌المللی. نشر مخاطب، تهران.
۳. سیاست‌های توسعه دریا محور (۱۴۰۲). در: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=54334>
۴. عسکرخانی، ابو محمد (۱۳۸۱). نظریه رژیم‌های بین‌المللی. مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی. شماره ۵۷.
۵. طلایی، فرهاد و فرنگتاج منصوری (۱۳۸۴). نگرشی جدید به وضعیت حقوقی قطب جنوب: قطب جنوب به‌عنوان میراث مشترک بشریت. فصلنامه مدرسه علوم انسانی، دوره ۱۰، شماره ۳، صص ۹۷-۱۲۵.
۶. مدنی (۱۳۹۸). جنوبگان و مقوله امنیت در نظم حقوقی بین‌المللی هزاره سوم. مجله حقوقی بین‌المللی، شماره ۶۰، صص ۱۳۵-۱۶۰.
۷. مقصودلو و دیگران (۱۴۰۲). تبیین نقش مؤلفه‌های نظامی در ارتقا قدرت دریایی. فصلنامه علوم و فنون نظامی. سال نوزدهم، شماره ۶۳. صص:
۸. وزارت علوم، تحقیقات و فناوری (۱۳۹۳). ایران به عضویت کمیته علمی تحقیقات جنوبگان در آمد. در: <https://www.msrt.ir/fa/news/4425/>

منابع خبری

۹. خبرگزاری ایسنا (۱۳۹۳). سه میلیارد دلار منافع سالانه اقتصادی ناشی از حضور ایران در جنوبگان. ۲ مهر. در: <https://www.isna.ir/news/93070200834/>
۱۰. خبرگزاری صدا و سیما (۱۴۰۲)، برنامه ریزی نیروز ارتش برای حضور در قطب جنوب، ۶ مهر، در: <https://www.iribnews.ir/fa/news/3994132/%>
۱۱. خبرگزاری فارس (۱۴۰۲). چرا ایجاد پایگاه نظامی در قطب جنوب برای ایران اهمیت دارد؟ در:

- Operations In Antarctica Going.
25. Levy, Mark A (1996). The study of international regimes. European Journal of International Relations, Volume 1, Number 3.
26. Okaes Butler, Shirley (1977). Owing Antarctica: Cooperation and Jurisdiction At The South Pole. Journal Of International Affairs. Vol 31. No 1. Pp 35-51.
27. Peterson, M. J (1980). Antarctica: the last great land rush on earth. International Organization. Volume 34, Issue 03, pp 377 – 403.
28. SCAR. List Of Member Countries Fby Date Of Joining. At: [https://Scar.Org/About-Us/Governance/Members#:~:Text=Union%20members%20are%20International%20Astronomical,Geological%20Sciences%20\(IUGS\)%2C%20International](https://Scar.Org/About-Us/Governance/Members#:~:Text=Union%20members%20are%20International%20Astronomical,Geological%20Sciences%20(IUGS)%2C%20International)
29. Secretariat Of The Antarctic Treaty. Available At: <https://Www.Ats.Aq/E/Antarctictreaty.Html>
30. Secretariat Of The Antarctic Treaty 2. Key Documents Of The Antarctic Treaty System. <https://Www.Ats.Aq/E/Key-Documents.Html>
31. Secretariat Of The Antarctic Treaty. Parties. At: <https://Www.Ats.Aq/Devas/Parties?Lang=E>
32. The Cove (2022). #KYR: Antarctica – Military. At: <https://cove.army.gov.au/article/kyr-antarctica-military>
33. Visualcapitalist (2012). Slices of the Pie: Mapping Territorial Claims in Antarctica. February 20.
34. At: <https://www.visualcapitalist.com/mapping-territorial-claims-in-antarctica/>
35. Wikipedia. At: <https://fa.wikipedia.org/wiki>
36. Yao, Joanne (2021). An international hierarchy of science: conquest, cooperation, and the 1959 Antarctic Treaty System. European Journal of International Relations, Vol. 27(4) 995 –1019.

استناد به این مقاله: طباطبایی، سید محمد، مخملباف، سیده زهره. (۱۴۰۳). ابعاد حقوقی و منافع جمهوری اسلامی ایران در قطب جنوب، فصلنامه خدمات دریایی و بندری، ۱ (۴)، ۳۵-۶۰.

Marine and Port Servicesch Journalis licensed under a Creative Commons Attribution-Noncommercial 4.0 International License.